

mł. insp. Włodzimierz Sokołowski
Pełnomocnik Komendanta Wojewódzkiego Policji w Łodzi
ds. Ochrony Praw Człowieka

PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE W ŚWIETLE KONWENCJI O OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH I PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI ORAZ KONWENCJI O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.

Dyskryminacja (łac. *discriminatio* - rozróżnianie) - traktowanie pewnych osób lub grup społecznych w inny sposób, zwykle mniej sprawiedliwy, niż innych osób i grup. Oparta jest ona na uprzedzeniach i etykietowaniu. Należy pamiętać, że jest ona kwestią władzy, czyli tego, kto definiuje pewne grupy jako nadrzędne lub podrzędne.

Dyskryminacja oznacza nierówne traktowanie, prawnie nieusprawiedliwione i nieuzasadnione obiektywnymi przyczynami. Każde takie działanie stanowi naruszenie zasady równego traktowania i jest pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka.

Pojęcie "dyskryminacja" używane jest w różnych znaczeniach. Będzie to jednak nieuzasadnione różnicowanie czyjejsz sytuacji albo praw, w szczególności ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię lub wyznanie, światopogląd, poglądy polityczne, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną, stan cywilny oraz rodzinny.

O dyskryminacji można mówić na różnych płaszczyznach, w różnych kontekstach i różnych znaczeniach. Świadomość, czym jest dyskryminacja i jak się przed nią chronić staje się nieodzownym elementem współczesnego człowieka.

Możemy wskazać dwie płaszczyzny, w których każdy z nas funkcjonuje. Pierwszą z nich jest nasze życie prywatne, drugą nasze życie w sferze publicznej. Zarówno w życiu prywatnym, publicznym i zawodowym występuje zjawisko dyskryminacji, które zawsze charakteryzuje się wspólnymi cechami. Jeśli mówimy, że dyskryminacją jest różne traktowanie osób znajdujących się w tej samej sytuacji, to nie jest to, całkowite wyjaśnienie. Samo różne traktowanie nie wystarcza, aby można było za każdym razem mówić o dyskryminacji. Niezbędnym elementem jest również wskazanie, że brak jest obiektywnych przesłanek, dla których w analogicznych sytuacjach jedna osoba jest inaczej traktowana.

Dyskryminacja jest zabroniona przez prawo. Zakazuje jej zarówno wewnętrzne prawo polskie, jak i prawo Unii Europejskiej. System ochrony praw człowieka w Unii Europejskiej, opiera się w dużej mierze na osiągnięciach ONZ i Rady Europy. Prawo każdej osoby do równości wobec

prawa i ochrony przed dyskryminacją stanowi powszechne prawo, które jest uznane w następujących aktach, a których wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej są sygnatariuszami: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Projektowanie uniwersalne jest jednym z narzędzi realizacji zasady równości, pełnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz dostępności sfery publicznej oraz wszelkich dóbr i usług dla wszystkich osób, niezależnie od ich stopnia sprawności, wieku, czy szeregu innych uwarunkowań. Ma zastosowanie we wszystkich sferach życia – od środowiska fizycznego (np. budynków, parków), produktów, transportu, technologii i systemów informacyjno -komunikacyjnych (np. strony internetowe) po pozostałe obiekty (np. bankomaty) i usługi (np. usługi pocztowe czy turystyczne).

Można wyróżnić kilka charakterystycznych cech tzw. projektowania dla wszystkich. Według tej zasady rozwiązania nie są tworzone wyłącznie z myślą o ograniczonej grupie adresatów, np. o osobach z niepełnosprawnością ruchową. Mają one być dostosowane do potrzeb wszystkich potencjalnych użytkowników i użytkowniczek. Produkty i obiekty stworzone zgodnie ze standardami projektowania uniwersalnego nie wymagają adaptowania ani wprowadzania dodatkowych rozwiązań dla osób z grup wykluczanych (przykładem projektowania uniwersalnego jest wejście do budynku na poziomie zero, a nie zbudowanie osobnego podjazdu dla osób poruszających się na wózkach). Nie powinno się też podkreślać w żaden sposób, iż produkt został zaprojektowany specjalnie na potrzeby osób z obniżoną sprawnością bądź tzw. specjalnymi potrzebami (przykładowo - toaleta publiczna z przewijakami dla małych dzieci, a nie osobne pomieszczenie z oznaczeniem „dla matki z dzieckiem”). Nie wyklucza się przy tym konieczności jednoczesnego użycia urządzeń pomocniczych dla poszczególnych grup osób z ograniczoną sprawnością (np. aparatów słuchowych). Produkty i otoczenie stworzone zgodnie z tym podejściem są dostępne, funkcjonalne i bezpieczne.

Projektowanie uniwersalne w moim rozumieniu jest podejściem strategicznym, stąd jego założenia stosuje się na wszelkich etapach tworzenia produktów i usług czy kreowania otoczenia – od planowania, projektowania, produkcji poprzez konserwację czy monitoring. Strategia uniwersalnego projektowania propaguje zrównoważony rozwój, głównie w jego wymiarze społecznym.

Publiczna dyskusja nad rozwojem projektowania uniwersalnego toczy się przede wszystkim w odniesieniu do praw osób z różnymi niepełnosprawnościami. Dostępność gwarantowaną przez projektowanie dla wszystkich traktuje się jako niezbędny warunek do udziału w różnych sferach życia i budowania niezależności osób z niepełnosprawnościami. Podejście ma także zapobiec powielaniu architektoniczno - funkcjonalnych barier.

Traktuje o tym szereg dokumentów Komisji Europejskiej (m.in. „Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier”) czy Rady Europy (projektowanie uniwersalne jako główny element „Planu działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006-2015”).

Warto podkreślić, że standardy projektowania uniwersalnego wykraczają poza samo planowanie i tworzenie przestrzeni i produktów. Rada Europy zwraca uwagę, że konieczne jest wprowadzenie tych zasad do programów nauczania wszystkich zawodów zajmujących się środowiskiem zabudowanym, włączając architektów, inżynierów, urbanistów i wszystkie inne odpowiednie zawody zajmujące się zagospodarowaniem środowiska lub środowiskiem zabudowanym (Rezolucja nr ResAP(2001)1). Dodatkowo należy wprowadzać tę perspektywę do badań nad produktami.

Standardem projektowania dla wszystkich jest także udział różnych grup użytkowników na wszystkich etapach projektowania. Komisja Europejska rozwija także wymogi stosowania zasady dostępności i projektowania dla wszystkich w obszarze zamówień publicznych.

Można jednak przyjąć, że najlepiej odwołać się wprost do Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, która przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 roku, a rząd Polski podpisał ją 20 marca 2007 r. Natomiast ratyfikacja Konwencji przez Polskę miała miejsce 6 września 2012r.

Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w Konwencji standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw.

W rozumieniu niniejszej konwencji: "dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność" oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej,

na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia. "Racjonalne usprawnienie" oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami. "Uniwersalne projektowanie" oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych w artykule 9 „Dostępność”, w pkt. 1. mówi, aby umożliwić osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie i pełny udział we wszystkich sferach życia, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii

i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, oferowanych całemu społeczeństwu, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Środki te, obejmujące rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności, stosują się między innymi do: (a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy, (b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych.

Ponadto w artykule 19 „Prowadzenie życia samodzielnie i integracja społeczna”, mówi: „Państwa-Strony uznają prawo wszystkich osób niepełnosprawnych do życia w społeczności, i do dokonywania wyborów na równi z innymi obywatelami, oraz podejmą skuteczne i stosowne działania, aby ułatwić osobom niepełnosprawnym korzystanie z wyżej wymienionego prawa oraz ich pełną integrację i uczestnictwo w życiu społecznym, w tym zagwarantują, iż: (c) ogólnie dostępne usługi i obiekty będą dostępne na równych zasadach dla osób niepełnosprawnych oraz będą dostosowane do ich potrzeb.”

Każdy, wobec kogo zasada równego traktowania została naruszona, ma prawo żądać odszkodowania i dochodzić swoich praw na drodze sądowej, w tym do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który jest wyjątkowym organem sądownictwa międzynarodowego, sprawującym pieczę nad ochroną praw człowieka i jego podstawowych wolności w

Europie. Orzeka w sprawach dotyczących skarg na naruszenie praw człowieka zapisanych w Konwencji i jej Protokołach dodatkowych. Prawo wniesienia skargi do Trybunału przysługuje każdej osobie, która uważa, że jej prawa gwarantowane przepisami Konwencji zostały naruszone. Niezbędne jest spełnienie określonych warunków przewidzianych w art. 35 Konwencji.

Przykładem jest orzeczenie w sprawie Vincent przeciwko Francji. Skarżący odbywał karę pozbawienia wolności w wymiarze 10 lat, która została wymierzona w 2005 roku. Cierpiący na paraplegię od wypadku, do którego doszło w 1989 roku, jest samodzielny, jednakże nie może poruszać się bez pomocy wózka inwalidzkiego. Skarżący podniósł w szczególności, że warunki, w których został osadzony w różnych jednostkach penitencjarnych nie były dostosowane do jego niepełnosprawności.

Trybunał uznał, że doszło do naruszenia Artykułu 3 (zakaz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) Konwencji w związku z faktem, że skarżący, który cierpi na paraplegię, nie mógł poruszać się samodzielnie po jednostce penitencjarnej we Frasnes, która była w sposób szczególny niedostosowana do przetrzymywania osób niepełnosprawnych, poruszających się jedynie na wózkach inwalidzkich. Nie istniały dowody wskazujące na jednoznaczny zamiar upokorzenia lub poniżenia skarżącego. Jednakże, Trybunał uznał, że osadzenia osoby niepełnosprawnej w jednostce, w której nie mogła się poruszać, w szczególności, nie mogła opuścić samodzielnie celi mieszkalnej, stanowiło poniżające traktowanie w rozumieniu Artykułu 3 Konwencji.

Innym przykładem jest Molka przeciwko Polsce (decyzja w przedmiocie dopuszczalności). Skarżący to osoba niepełnosprawna w stopniu ciężkim, która może poruszać się jedynie na wózku inwalidzkim. Został przywieziony przez swoją matkę do lokalu wyborczego, gdzie zamierzał oddać głos w wyborach do rad gmin, powiatu i sejmików woj. Przewodniczący obwodowej komisji wyborczej poinformował matkę skarżącego, że skarżący nie może oddać głosu, ponieważ nie można wynosić karty do głosowania poza siedzibę lokalu wyborczego a on nie miał zamiaru wnieść skarżącego do lokalu. Skarżący wrócił do domu nie oddawszy głosu. Skarżący sformułował, w szczególności zarzut, że pozbawiono go prawa do głosowania w związku z jego niepełnosprawnością.

Trybunał uznał skargę za niedopuszczalną. Konkludując, że rady gmin, rady powiatów oraz rady województw nie posiadają żadnych podstawowych uprawnień w zakresie stanowienia przepisów i nie tworzą części ustawodawstwa Rzeczypospolitej Polskiej, Odnosząc się następnie do Artykułu 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) Konwencji, Trybunał zauważył, że w licznych sprawach uznał, że Artykuł 8 ma istotne znaczenie dla skarg dotyczących publicznego finansowania w celu ułatwienia mobilności i podniesienia jakości życia

skarżący, którzy zmagają się z niepełnosprawnością. Bardziej ogólnie ujmując, Trybunał zauważył, że skuteczne korzystanie przez osoby niepełnosprawne z praw konwencyjnych może wymagać wprowadzenia różnych pozytywnych środków przez właściwe władze krajowe. W tym zakresie, Trybunał odsyła do różnych dokumentów przyjętych przez Radę Europy, które podkreślają znaczenie pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, w szczególności w życiu politycznym i publicznym.

Trybunał, rozpoznając konkretne zarzuty stawiane państwu przez skarżących, tworzy jednocześnie wspólne zasady i standardy w sferze praw człowieka, które państwa europejskie zobowiązane są zapewnić jednostce w każdym warunkach.

Unormowanie zasady równości w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wynikające z art. 32 zawiera się w rozdziale II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Według art. 32 Konstytucji: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.” (ust.1); „nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny” (ust.2). Art. 32 ustala pojęcie i zakres zasady równości oraz wprowadza zakaz dyskryminacji.

Zasada równości może być rozpatrywana w dwóch aspektach - jako równość w znaczeniu formalnym i jako równość w znaczeniu materialnym. Równość w znaczeniu formalnym polega na takim samym traktowaniu przez prawo wszystkich adresatów norm. Nie wprowadza się tu jakiegokolwiek zróżnicowania, wszyscy mają takie same prawa i obowiązki. Tak rozumiana zasada równości ma jednak istotne ograniczenia powodujące, iż nie może być ona podstawą całego systemu prawa obowiązującego. Po pierwsze, nie uwzględnia ona złożoności charakteru stosunków prawnych, faktu iż normy prawne często adresowane są jedynie do pewnych grup obywateli. Po drugie, zasada równości w znaczeniu formalnym nie uwzględnia tego, iż faktyczna sytuacja podmiotów prawa jest często bardzo zróżnicowana i takie samo traktowanie wszystkich prowadziłoby do naruszenia zasady sprawiedliwości. Równość w znaczeniu materialnym, polega na tym, iż wszyscy ludzie charakteryzujący się daną cechą istotną, mają być traktowani tak samo. Ważne jest ustalenie owej cechy istotnej, ponieważ przesądza ona o uznaniu porównywanych podmiotów za podobne lub odmienne. Uznanie podobieństwa pozwala na podjęcie analizy, czy podmioty podobne są traktowane podobnie przez przepisy prawa.

Zasada równości może występować jako zasada ustrojowa, jak i prawo podmiotowe. Wypada także wyodrębnić ją jako zasadę porządkującą system praw i wolności człowieka. W tej sytuacji ma w szczególności znaczenie w procesie stosowania. Stanowi fundament do kształtowania się

odpowiedzialnego społeczeństwa obywatelskiego. Konstytucja, bowiem stanowi, że „wszyscy mają prawo do równego traktowania”.

Zasada równości współtworzy system wartościujący Konstytucji. Pozostaje w ścisłym związku z innymi zasadami, m.in. z zasadą godności człowieka i wolności nie może być interpretowana bez uwzględnienie kontekstu wartościującego Konstytucji. Przede wszystkim godność jednostki i sprawiedliwość ustalają kierunek oddający treść zasady równości.

Bibliografia

- „Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier”, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela, 2010
- „Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006-2015”. Zalecenia nr Rec(2006)5 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich, Rada Europy, Komitet Ministrów, 2006
- Raport tematyczny „Projektowanie uniwersalne. Objasnienie koncepcji”, Ministerstwo Ochrony Środowiska (Norwegia), listopad 2007, oprac. polskie: Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych
- Rzecznik Praw Obywatelskich - <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>
- Ministerstwo Sprawiedliwości www.ms.gov.pl - <https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/opracowania-i-analizy-standardy-w-zakresie-ochrony-praw-czlowieka/wybrane-zestawienia-tematyczne-orzecznictwa-etpcz/>